

K PRVNÍM POKUSŮM O LITERÁRNÍ ZOBRAZENÍ TĚŽEBNÍCH OBLASTÍ (FRANCOUZSKÁ, UKRAJINSKÁ A ČESKÁ LITERATURA)

Bohdan Zilynskyj

V návaznosti na přednesené literárněhistorické referáty bych chtěl upozornit na jedno z dílčích témat, spoluvytvářejících velký problémový celek "průmysl a technika v literatuře". Mám na mysli první pokusy o literární zpodobení těžebních průmyslových oblastí a počátků dělnického hnutí v jejich prostředí. V budoucnu bude nutno i při výkladu této složky problematiky přistoupit k důkladnějšímu uplatňování srovnávací metody a pokoušet se o zařazení českých literárních děl do evropského kontextu. Pokusím se tuto skutečnost ilustrovat konkrétním příkladem.

V roce 1884-1885 vydal Émile Zola svůj slavný Germinal, který velmi rychle získal evropskou proslulost a dodnes je považován za zakladatelské, klasické dílo příslušného žánru. Autor na základě vlastního studia příslušné oblasti, jejích dělnických i ostatních obyvatel a výrobního procesu vytvořil sugestivní líčení života severofrancouzské důlní oblasti na samém konci druhého císařství /1869/. Současně zachytil první pokus dělníků o společné stávkové vystoupení. Poté, co byl román roku 1892 a v pozdějších letech znovu přeložen do češtiny, získal velkou oblibu i v našem prostředí.

Druhý, časově paralelní, ale méně známý doklad uvedu z oblasti východní Evropy. Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 19. století vydává mladý ukrajinský spisovatel a publicista Ivan Franko časopisecky a později i knižně několik próz o průmyslové oblasti u města Boryslav ve východní Haliči, kde se v té době už dosti výrazně rozvinula těžba nafty, resp. ozokeritu /zemního vosku/. Postupně vzniklý tzv. "boryslavský" cyklus je v kontextu ukrajinské literatury celkem nesmírného významu, zvláště srovnáme-li jej s ostatní prozaickou produkcí, která byla v té době v ukrajinštině vydávána. Jednotlivé Frankovy prózy zobrazují na rozdíl od Zolova románu postupný zrod průmyslové oblasti v průběhu tří desetiletí po r. 1850 a přeměnu původního venkovského prostředí a jeho obyvatel v novou kvalitu. Cyklus vrcholí v r. 1881 otiskovaným a bohužel nedokončeným dílem Boryslav se směje,

které se s několikaletým předstihem před Germinalem pokusilo o zobrazení prvního sociálního výbuchu v boryslavské průmyslové oblasti. Došlo k němu r. 1873, ani ne deset let před napsáním Frankova díla.

Také Franko vyšel při svém pokusu o literární zpracování z osobní znalosti prostředí. Tu ostatně uplatnil i v oblasti své vědecké práce zkoumáním odrazu nových sociálních skutečností v místním písňovém folklóru. Je jisté, že vedle jiných faktorů na Franka působila a jeho literární snahy usměrňovala také Zolova díla. Ostatně právě Franko byl v haličsko-ukrajinském prostředí velkým propagátorem Zolovy tvorby a jeho zásluhou první knižní překlad v ukrajinštině předbíhá první české vydání Zolova díla.

Český překlad jedné z ústředních povídek Frankova boryslavského cyklu, nazvané Boa constrictor, vyšel v roce 1898 a toto dílo si vysloužilo poměrně uznalou kritiku F. X. Šaldy.

V případě dvojice Zola-Franko tedy můžeme s předstihem proti jiným evropským oblastem i národním literaturám doložit zpracování tematicky obdobné látky s podobným autorským záměrem, který nebyl zbaven rysů publicističnosti. Vedle uvedených shod je tu ovšem i celá řada podstatných rozdílů. Posuzovaná literární díla byla psána pro naprosto odlišné čtenářské a intelektuální prostředí autory, kteří byli značně rozdílně zařazeni v rámci příslušné národní pospolitosti. Lišila se také jejich životní zkušenost, orientace a nazírání na řadu otázek.

V nemalé míře rozdílné jsou i hospodářské a sociální skutečnosti, popisované oběma autory v uvedených dílech. Zola vykreslil důlní oblast, která se rozvíjí a dává zaměstnání svým obyvatelům už po několik generací. Oproti tomu ve Frankových prózách, jak už bylo řečeno, poznáváme průmyslovou oblast, která se doslova rodí před očima. Mechanizace výroby a celá řada dalších ekonomických faktorů zde zůstávaly na daleko primitivnějším, vývojově zpožděném stupni. Přes existenci těchto odlišností však dělničtí obyvatelé obou oblastí směřují v příslušných literárních dílech k revoltě, jíž nelze upřít určité shodné rysy.

Rozdíly Zolova a Frankova ztvárnění příslušných oblastí a jevů tu mohly být naznačeny jen zběžně. Přistupuje k nim i rozdílná míra završení tvůrčího záměru oběma spisovateli. Přesto se jedná o literární díla, která hovořila ke svým čtenářům obdobným jazykem a budila velmi blízké dojmy. Francouzský kritik P. Gille i ukrajinský spisovatel Kocjubynskyj nepochybně naprosto nezávisle na sobě použili zcela shodného srovnání. To, co je v příslušných literárních dílech popisováno, jim připomnělo Dantovo líčení pekla.

Máme-li tedy k dispozici dva srovnatelné doklady z první poloviny osmdesátých let 19. století, pocházející ze dvou konců Evropy, hledejme i jinde. Pokusíme-li se nalézt pro tutéž dobu paralelu z oblasti

Čech, popř. i Moravy a Slezska, nepodaří se nám to. Marně však srovnatelné dílo hledáme i v devadesátých letech a dokonce i v prvních dvou desetiletích 20. století, tj. až do vzniku samostatného československého státu.

Přitom je jisté, že o motivy, o látku ke zpracování rozhodně nebyla nouze. České země byly nesporně daleko průmyslovějším územím celkem než Halič a některé zdejší důlní oblasti v sedmdesátých a osmdesátých letech výrazně předstihovaly boryslavskou. Relativně nejlépe srovnatelné a také zeměpisně nejbližší by bylo ovšem Ostravsko. To však leželo na periférii soudobého českého kulturního i politického života a větší dílo nesporných literárních kvalit o uvažované tematice zde vzniknout nemohlo. První větší prozaický pokus o příslušném období dějin Ostravska publikoval František Sokol-Tůma časopisecky až roku 1901, knižně pak teprve ve dvacátých letech. Jedná se však o práci, sledující vývoj oblasti z poněkud odlišného úhlu, literárně nijak vynikající a navíc znehodnocovanou antisemitskou tendencí. Za zmínku stojí snad jen to, že hlavní hrdina zmiňovaného románu Sokola-Tůmy, nazvaného v knižní redakci V záři milionů, Chaim Bauchbrenner, začíná svou cestu právě v Boryslavi. Nelze vyloučit, že František Sokol-Tůma využil ve vstupních partiích své knihy, odehrávajících se ve východní Haliči, i některé z prací Ivana Franka, nejspíše do češtiny přeloženého Bor constrictora.

Nepřekvapuje-li absence výraznějšího literárního prozaického díla z ostravské oblasti, jsme poněkud na rozpacích v jiných případech. Vždyť je tu např. Kladensko, poměrně nepatrně vzdálené od Prahy - centra českého literárního a společenského dění. Ani zde po celá desetiletí od vydání Zolových, popř. Frankových prací nevzniká velký sociální román, resp. umělecká kronika průmyslové oblasti.

Takovéto zpoždění můžeme ostatně dokumentovat i v oblasti výtvarné. Na výstavě, která byla k tématu konference pořádána v plzeňských Masných krámech, nalezneme v období před rokem 1900 pouze naprosto krotký triptych Adolfa Liebschera, který lze těžko pokládat za adekvátní a důstojné zpodobení hornické práce, resp. přímo celé průmyslové /důlní/ oblasti. Poměrně výraznější zájem o tuto tematiku lze zachytit až v prvním desetiletí 20. století.

Skutečně velkou prózu z této průmyslové oblasti však česká literatura až do počátku třicátých let našeho století nezná. Nepotřebovala ji snad? Jaké mohly být příčiny takovéto skutečnosti?